

**ХАРКІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. Г. С. СКОВОРОДИ**

На правах рукопису

ОМЕЛЬЧЕНКО Станіслав Данилович

**ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ ТЕХНІКИ ЯК КОМПОНЕНТА
ПЕДАГОГІЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ**

13.00.01 — теорія та історія педагогіки

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

37(100)(091)

АВ 33.033

Дисертацією є рукопис

ЛНБ України ім.В.Стефаніка

Робота виконана в секторі педагогічного
важного педагогічного університету

00761233 (М)

Науковий керівник — кандидат педагогічних наук, доцент
ГРИНЬОВА Валентина Миколаївна

Офіційні опоненти — доктор педагогічних наук, професор,
дійсний член АПН України
МОРОЗ Олексій Григорович
— кандидат педагогічних наук, професор
ОМЕЛЬЯНЕНКО Віталій ЛУКИЧ

Провідна установа — Південно-Український державний педагогічний університет
ім. К. Д. Ушинського

Захист відбудеться „11“ „жовтня“ 1995 р.
о 13 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради
К113.24.02 по присудженню наукового ступеня кандидата педагогічних наук у Харківському державному педагогічному університеті ім. Г. С. Сковороди за адресою: 310168, м. Харків, вул. Блюхера, 2

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Харківського державного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди.

ЛНБ ім. В. Стефаніка
АВ України

Автореферат розіслано „11“ „вересня“ 1995 року

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради *С. Т. Золотухіна*
С. Т. ЗОЛУХІНА

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДИСЕРТАЦІЙНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Актуальність теми. Сучасна педагогічна наука і практика наполегливо шукають шляхи не лише становлення та реформування системи освіти та виховання в Україні, але й принципово нові підходи до розв'язання важливої задачі - збереження й розвитку культурного, інтелектуального та духовного потенціалу нашого суспільства, побудованого на принципах демократії, гуманізації, розвитку. В зв'язку з цим сьогодні виникає потреба в забезпеченні середньої та вищої школи добре підготовленими, професійно компетентними кадрами, які мають високий рівень культури в цілому і педагогічної зокрема.

Проблематика досліджень педагогічної культури складається насамперед з реальних потреб суспільства та школи, гуманізації виховуючого навчання, всебічної педагогізації соціального середовища, суттєвого підвищення якості навчання і виховання та інших. Необхідність вивчення педагогічної культури обумовлена також вимогами до педагогічної діяльності на сучасному етапі, тому що культуротворча, культуроформуєча функція школи стає найважливішою.

Поняття культури давно стало вихідним компонентом для досліджень в гуманітарних науках. Але це майже зовсім не торкнулося педагогіки. Тільки в окремих дослідженнях /М.Н.Скаткін, В.В.Красевський, І.Я.Лернер/ використовується концепція загальної культури для розробки теоретичних основ дидактики, зокрема, змісту освіти. Необхідно відзначити і роботи Б.П.Неменського, який розробляє зміст естетичної освіти та виховання саме в аспекті культури. Але ніхто з дослідників не розглядає поняття "педагогічної культури" для характеристики якісного стану педагогічної дійсності в цілому або окремих її явищ та процесів.

Педагогічна культура - це реальний рух педагогічної дійсності до нового якісного стану, в процесі якого виявляються та аналізуються потреби розвитку шкіл та вузів, в тому числі потреба в розробці нових педагогічних технологій /В.В.Веспалько, В.К.Дяченко, В.І.Загвязинський, А.В.Усова та ін./, педагогічної майстерності /І.А.Зязюн, Л.І.Рувинський, Н.І.Тарасевич та ін./, педагогічного прогнозування /В.С.Гершунський/ і таке інше.

Вивчення психолого-педагогічної літератури дозволяє стверджувати, що проблема підготовки вчителя в педагогічних вузах знаходиться в центрі уваги багатьох дослідників. Інтерес мають роботи, в яких розкриваються загальні питання підготовки вчителя /О.А.Абдуліна, Н.І.Болдирев, Ф.Н.Гоноболін, Л.В.Кондрашова, Л.С.Нечепоренко та інші/.

Автори, на жаль, не досліджують цілісний процес формування педагогічної культури, а тільки окремі його аспекти: комунікативний /С.Н.Батракова, В.С.Грехнев, В.А.Кан-Калік, О.В.Мудрик та ін./; етичний /Л.Н.Антилогова, К.В.Гавриловець, Е.Н.Гришин, Я.Л.Коломинський, Д.С.Яковлева та ін./; естетичний /Т.А.Бутенко, А.М.Хлебнікова, Д.М.Петрова, Г.П.Шевченко та ін./; економічний /С.А.Завражин, О.В.Камішанченко, В.К.Розов, І.Ф.Прокопенко та ін./; екологічний /Є.М.Алексахіна, С.Н.Глазачьов та ін./; музично-педагогічний /Л.В.Деревянко, Т.Ф.Рязанова, Т.П.Танько та інші/.

На основі аналізу філософської, психологічної та педагогічної літератури встановлено, що необхідне спеціальне дослідження змісту та структури педагогічної культури студентів, а також засобів, способів та умов, які сприяють формуванню як культури, так і її компонентів, насамперед педагогічної техніки.

Окремі питання педагогічної техніки розглядаються в роботах І.А.Зязюна, Л.І.Рувинського, Н.Н.Тарасевич та іншими. Вивчення та аналіз педагогічних робіт з досліджуваної проблеми, а також шкільна практика свідчать про наявність стійкого протиріччя між визнанням важливості оволодіння вчителем педагогічною технікою та нерозробленістю конкретних засобів оволодіння вчителями основними вміннями педагогічної техніки.

Тому актуальність даної проблеми, її значимість для педагогічної теорії та практики обумовили вибір теми дисертаційного дослідження: "Формування педагогічної техніки як компонента педагогічної культури майбутнього вчителя".

Об'єкт дослідження - формування педагогічної культури майбутнього вчителя.

Предмет дослідження - способи формування педагогічної техніки, що забезпечує оволодіння студентами педагогічною культурою.

Мета дослідження полягає в тому, щоб розкрити сутність та структуру педагогічної культури майбутнього вчителя в процесі оволодіння студентами педагогічною технікою, встановити способи та умови формування педагогічної техніки.

В дослідженні виходили з припущення: якщо в процесі вивчення педагогічних дисциплін використовувати різні способи формування педагогічної техніки /уміння психотехніки, уміння керувати своїм фізичним станом, уміння рухатися, уміння спілкуватися/, які впливають на формування культури зовнішнього вигляду, культури мови, культури рухів, культури спілкування, емоційної культури, то вони будуть сприяти формуванню педагогічної культури майбутнього вчителя.

Проблема, об'єкт, предмет та мета дослідження, а також

перевірка гіпотези націлили на розв'язання таких завдань:

1. На основі вивчення філософської, психологічної та педагогічної літератури розкрити сутність і структуру педагогічної культури, а також сутність та компоненти педагогічної техніки майбутнього вчителя.

2. Встановити способи формування педагогічної техніки студентів у процесі вивчення педагогічних дисциплін.

3. Експериментально перевірити ефективність впливу на формування педагогічної культури майбутніх вчителів виділених способів формування педагогічної техніки.

Методологічною основою дослідження є вчення про визначальну роль діяльності у формуванні особистості та творчому розвитку її культури.

Теоретичними орієнтирами є ідеї про загальні взаємозв'язки, взаємозалежності та взаємообумовленості педагогічних явищ, пріоритетність ролі поставленої мети у формуючому процесі.

Для розв'язання поставлених задач, перевірки гіпотези, накопичення та аналізу результатів було розроблено програму дослідження, в якій використовувався комплекс методів:

теоретичні: аналіз філософської, психолого-педагогічної, методичної та спеціальної літератури з теми дослідження, метод теоретичного аналізу та синтезу на етапах визначення мети, предмету, гіпотези, завдань дослідження, способів формування педагогічної техніки, синтезування результатів дослідження, вивчення їх наукової новизни;

емпіричні: педагогічне спостереження та аналіз занять з досліджуваної проблеми, створення та аналіз педагогічних ситуацій, бесіди, анкетування, метод експертних оцінок та самооцінок, вивчення студентських робіт. Основним методом був педаго-

гічний експеримент в його науковій, констатуючій та навчачій формах з метою конструювання та ефективності запропонованої методики, а також використовувались кількісний та якісний аналізи результатів дослідження.

Формуючим експериментом було охоплено 1438 студентів Українського державного педагогічного університету ім. М.П.Драгоманова, Харківського державного педагогічного університету ім. Г.С.Сковороди, Криворізького, Полтавського та Тернопільського педагогічних інститутів. Базою експерименту було обрано Харківський державний педагогічний університет ім. Г.С.Сковороди.

Дослідження проводилося на протязі 1985-1995 рр.

Метою першого етапу було проаналізувати філософську, психолого-педагогічну, методичну та спеціальну літературу з проблеми, визначити об'єкт, предмет, мету та завдання дослідження, розробити методику експерименту.

На другому етапі було проведено констатуючий експеримент, в ході якого встановлено змістовні характеристики компонентів та рівней як педагогічної техніки, так і педагогічної культури студентів; розроблено програму та методику проведення занять.

Третій етап було присвячено формуючому експерименту, під час якого у відповідності з теоретично обґрунтованими способами формували педагогічну техніку майбутніх вчителів.

На четвертому етапі здійснювались кількісний та якісний аналізи, обробка та узагальнення результатів формуючого експерименту.

Обґрунтованість та вірогідність результатів дослідження забезпечувались сучасними досягненнями теорії педагогіки та психології; застосуванням комплексу взаємодоповнюючих методів дослідження, адекватних його предмету та завданням; поєднанням

кількісного та якісного аналізу, експериментальною перевіркою гіпотези; позитивними результатами формування педагогічної культури в експериментальних групах.

Наукова новизна та теоретична значущість дисертації полягає в тому, що в ході дослідження визначені, теоретично обгрунтовані та експериментально апробовані способи та умови, які сприяють формуванню такого компоненту педагогічної культури вчителя як педагогічна техніка, розкриті сутність та структура як педагогічної культури, так і педагогічної техніки майбутнього вчителя; обгрунтована психолого-педагогічна значущість педагогічної техніки в творчій діяльності вчителя-вихователя; показано місце та роль педагогічної техніки у формуванні педагогічної культури вчителя.

Практичне значення дослідження. Розроблена система спеціальних вправ та методика їх використання можуть застосовуватись при читанні курсів "Основи педагогічної майстерності", "Педагогіка" та проведенні спецсеминарів у педагогічних вузах, коледжах, училищах з метою формування педагогічної культури майбутніх вчителів.

На захист виносяться:

1. Педагогічна культура в індивідуально-особистісному плані – це сутнісна характеристика цілісної особистості вчителя, яка є динамічною системою його педагогічних знань, вмінь і цінностей, діяльності і професійної поведінки.

2. Педагогічна техніка – сукупність умінь та особливостей поведінки вчителя, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і форм навчально-виховної роботи з окремим учнем або колективом у відповідності з цілями виховання і особливостями конкретних об'єктивних і суб'єктивних умов.

3. Способами формування педагогічної техніки студентів є система тренувальних вправ і система завдань /психофізіологічний та педагогічно-рольовий тренінги/.

4. Педагогічні умови формування педтехніки студентів.

Апробація та впровадження в практику результатів дослідження.

Основні ідеї та результати дослідження доповідались на науково-практичних конференціях та семінарах в Уманському педагогічному інституті /1992 р./, Криворізькому педагогічному інституті /1992, 1995 рр./, Харківському державному педагогічному університеті /1995 р./.

Автором розроблені методичні рекомендації для викладачів та студентів педвузів.

Структура й обсяг роботи. Дисертаційна робота складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаної літератури /230 найменувань/, 17 додатків, містить таблиці, графіки, гістограми.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтована актуальність проблеми, вибір теми, визначені об'єкт, предмет, мета, гіпотеза, завдання; викладені вихідні методологічні положення і методи дослідження, охарактеризовані етапи його здійснення і наукова новизна, обґрунтовані теоретична, практична значущість та вірогідність, сформульовані положення, які виносяться на захист, апробація результатів дослідження.

У першому розділі "Педагогічна техніка як компонент педагогічної культури вчителя" розглядаються сутність, рівні та значення педагогічної культури, а також сутність та способи формування педагогічної техніки.

Вивчення філософських робіт свідчить про те, що культура

розглядається як специфічний спосіб розвитку життєдіяльності людини, що має прояв у результатах діяльності, в системі соціальних норм і закладів. Основним в понятті "культура" є людина, а головним в його змісті – людина та суспільство. Тому особливістю педагогічної культури є те, що її об'єктом, метою та результатом виступає людина, її освіта, виховання, формування та розвиток особистості. І саме це робить педагогічну культуру не тільки частиною, але й важливим механізмом відтворення культури суспільства у всіх її сферах.

На жаль, поняття "Педагогічна культура" відсутнє в філософії. Виділяючи складові частини культури /економічну, політичну, правову, екологічну/ як характеристики життєдіяльності суспільства, педагогічну не включають. Але ж становлення системи безперервної освіти, перетворення школи в суспільний заклад, виникнення і розвиток нових методів і форм навчання та виховання, їх гуманізація, демократизація управління школою створюють об'єктивні передумови функціонування педагогічної культури як особливої сфери життєдіяльності суспільства. Отже, педагогічна культура – якісна характеристика не тільки особистості вчителя, батьків і людей, які причетні до навчання і виховання, але й життєдіяльності та виховних відносин суспільства в цілому. Оскільки педагогічна культура є частиною загальної культури, то вона безпосередньо пов'язана з економічною, політичною, правовою, моральною, естетичною та іншими сторонами культури суспільства.

Як явище суспільного життя педагогічна культура просякає педагогічну дійсність, є складною динамічною полікомпонентною системою.

Для розкриття сутності педагогічної культури використову-

емо філософські підходи до інтерпретації сутності культури: аксиологічний, діяльнісний, особистісний. Так, аксиологічний підхід дозволяє визначити цінності, на які орієнтується виховання та педагогіка як наука про виховання; діяльнісний - дослідити сутність, способи та шляхи педагогічної діяльності, які забезпечують реалізацію цих цінностей; особистісний - виявити ті властивості, якості та здібності вчителя, які обумовлюють його ефективну педагогічну діяльність. Система цінностей, які створює і використовує педагогічна культура, існує в духовній і матеріальній формах. Духовні цінності інтегруються у свідомості людей у вигляді педагогічних знань, педагогічного мислення, емоцій, почуттів тощо. Засоби навчання та виховання є матеріальними цінностями. Зниження рівня педагогічної культури як вчителів, так і суспільства в цілому зумовлене тим, що втрачено головну якість виховання - необхідність занурення у внутрішній світ особистості, розуміння і розвиток індивідуальності, людяності, хоча в історії педагогіки неодноразово вказувалось на важливість певних здібностей та вмінь вчителя, які впливають як на успішність його діяльності, так і рівень сформованості його культури.

В.О.Сухомлинський активно розробляв проблему педагогічної культури. Він намагався розкрити її зміст та компоненти, обґрунтувати шляхи і методи створення учительського колективу високої педагогічної культури. Але, на жаль, в наступні роки цієї проблемою недостатньо займалися як науковці, так і практичні працівники. І тільки в останні роки з'являються дослідження, в яких розглядаються зміст та компоненти педагогічної культури /А.В.Барбаншиков, С.С.Муцинов, А.А.Кобенко, О.В.Гармаш/.

На сучасному етапі загальною тенденцією розвитку культури є орієнтація на творчі види діяльності. Мабуть, і педагогічну

культуру необхідно розглядати як спосіб творчого освоєння педагогічної діяльності. Концептуальні основи вивчення педагогічної діяльності, яка є практичною сферою існування педагогічної культури, розроблені Н.В.Кузьміною, Н.Ф.Талізінною, В.А.Сластьоніним та ін. Ці вчені запровадили ідеї системного, професійно-діяльнісного та особистісного підходів до педагогічної діяльності.

Педагогічна культура в особистісному плані – це істотна характеристика особистості вчителя, що являє собою динамічну систему його педагогічних знань, вмінь і цінностей, діяльності та професійної поведінки. Компонентами цієї системи є:

- професійні знання і культура педагогічного мислення;
- професійні вміння і діяльність творчого характеру;
- культура професійної поведінки і самовдосконалення;
- педагогічні цінності і емоційно-моральне відношення до діяльності.

Особливо виділяємо професійні вміння і культуру професійної поведінки вчителя, сформованість яких забезпечує культуру зовнішнього вигляду вчителя, культуру мови, культуру рухів, культуру спілкування і емоційну культуру. Досягти високого рівня їх сформованості можливо на основі розвинутих умінь педагогічної техніки. Адже педтехніка включає ряд умінь та особливостей поведінки педагога, що дозволяють сформувати його особистісну культуру, яка допомагає адекватно впливати на учня з метою формування його як всебічно розвинутої особистості.

Педагогічна техніка є складним неоднозначним засобом педагогічної діяльності вчителя, а тому оволодіння нею – процес довготривалий та нелегкий. Формування педтехніки повинно здійснюватися в першу чергу на етапі безпосередньої підготовки людини

до педагогічної роботи. Вже в педагогічному вузі майбутній вчитель повинен одержати систему знань з основ педтехніки, а також засвоїти методику подальшого самовдосконалення.

В педагогічній літературі 20-х років вже застосовувався термін "техніка педагогічна". Але суть цього поняття повністю не була розкрита. Це було зроблено лише в 70-ті - 80-ті роки. Деякі автори /І.А.Зязюн, І.Ф.Кривонос, Н.М.Тарасевич та ін./ розглядають техніку як сукупність прийомів, інші /Ю.П.Азаров, Д.І.Рувинський/ - як комплекс педагогічних вмінь, необхідних вчителю в навчально-виховній діяльності. На наш погляд, педагогічна техніка - це сукупність умінь і особливостей поведінки вчителя, спрямованих на ефективну реалізацію обраних ним методів і форм навчально-виховної роботи з окремим учнем або колективом у відповідності з цілями виховання і особливостями конкретних об'єктивних і суб'єктивних умов. Компонентами педагогічної техніки є:

1. Уміння одягатися, слідкувати за своєю зовнішністю, поставою.

2. Уміння культури мови: дихання, дикція, інтонація, темп та ритм мови, направленість, логічна грамотність.

3. Уміння володіти своїм тілом: ходити, сидіти і т.п.

4. Володіння мімікою та жестами.

5. Уміння психотехніки: розуміння свого психічного стану /рефлексія/, уміння керувати ним; розуміння /бачення/ психічного стану вихованців /емпатія/ і адекватно впливати на них.

6. Уміння обирати темп і ритм у роботі.

7. Уміння визначати макро- і мікроцілі в діяльності.

8. Уміння педагогічного спілкування.

Підготовка студентів до майбутньої професійної діяльності

• неможлива без оволодіння вказаними вміннями. Ці вміння є запорукою успішної діяльності по формуванню педагогічної культури вчителя.

У другому розділі "Дослідницько-експериментальна робота по формуванню педагогічної техніки майбутніх вчителів" розкривається методика організації експерименту по формуванню педтехніки та дається аналіз проведеної роботи.

В ході констатуючого експерименту з'ясували ставлення студентів до проблеми формування педагогічної культури вчителя, а також встановили, що майбутні вчителі недостатньо інформовані про її суть та компоненти, майже не уявляють собі способи та умови формування як педагогічної культури в цілому, так і педагогічної техніки зокрема /53,2 % опитаних/.

На основі аналізу вихідних даних встановили необхідність проведення спеціальної цілеспрямованої і систематичної роботи по формуванню педагогічної техніки студентів як важливого компонента педагогічної культури майбутніх вчителів.

Необхідно формувати педагогічну техніку студентів у таких напрямках:

- формування позитивної мотивації;
- оволодіння студентами знаннями про педтехніку /її сутність, компоненти, значимість для майбутньої діяльності/;
- оволодіння вміннями педтехніки на репродуктивному рівні;
- оволодіння вміннями педтехніки на творчому рівні.

Процесом формування вмінь педтехніки необхідно постійно керувати, вносячи корективи. Це відбувається за певних умов.

В ході лекцій, семінарсько-практичних занять та педагогічної практики давати студентам установку на удосконалення

особистісних якостей і здібностей, набуття професійних знань, умінь і навичок як необхідної основи майбутньої творчої діяльності.

Нами було розроблено програму "Вступ до вчительської професії" для студентів I курсу таким чином, щоб зробити для кожного студента чіткими і зрозумілими завдання та функції, які повинен виконувати вчитель з високим рівнем сформованості педагогічної культури, особлива увага приділяється формуванню вмінь педагогічної техніки.

В кожній лекції акцентувалась увага на компонентах педагогічної культури як в теоретичному, так і в практичному плані: студентам пропонувались педагогічні задачі та ситуації; одні з них вирішувались викладачем в ході лекції, інші - самостійно студентами вдома або в ході наступного практичного заняття.

Кожне семінарсько-практичне заняття обов'язково включало:

1/ "понятійну розминку", тобто повторення основних теоретичних положень, понять і термінів;

2/ способи формування педагогічної техніки;

а/ систему тренувальних вправ /психофізіологічний тренінг/ по формуванню певних вмінь та навичок;

б/ систему певних правил і вимог до майбутньої професійної діяльності;

в/ педагогічний або рольовий тренінг, суть якого - в опрацюванні студентами педагогічних дій в ситуаціях, які моделюють їх майбутню діяльність, і удосконалення професійних якостей та властивостей, які забезпечують підвищення рівня педагогічної культури. Тренінг починався з вирішення педагогічної задачі або ситуації, що дозволяють на вербальному рівні здійснювати можливі дії вчителя.

3/ Для виконання завдань, проведення рольової гри залучались як всі студенти групи, так і певна її частина, тобто були створені "акторські трупи", які заздалегідь знайомились з педагогічними задачами і ситуаціями та готували їх показ як в ході семінарсько-практичного заняття, так і лекції.

4/ Фрагментарне або повне самостійне проведення студентами занять з обов'язковим наступним самоаналізом. Разом з викладачем складали план заняття, опрацьовувалась обов'язкова і додаткова література, підбирали завдання і ситуації, наочність /при необхідності вона виготовлялась самостійно/.

5/ Вибір експертів, тобто тих студентів, які аналізуватимуть не тільки проведене заняття, але і його підготовку і всі дії ведучих, особливо відмічаючи сформованість вмінь педтехніки. Роль експертів дуже важлива, тому що залучає студентів до майбутньої діяльності /аналіз і оцінка знань, вмінь, дій, вчинків, результатів роботи/, допомагає узагальнити теоретичні знання. Експертами виступають студенти, які самостійно проводили заняття і можуть точніше вказати на утруднення, помилки та вдалі дії і знахідки товаришів. Експерти одержують спеціально розроблені дві оціночні картки, які дозволяють їм цілеспрямовано аналізувати заняття.

6/ Особлива увага приділялась початку і кінцівці заняття /обов'язкові "музичні фрази", які настроюють на роботу, переключення уваги в ході занять, на його підсумок/.

7/ Розташовувались студенти в аудиторії таким чином, щоб це сприяло перевірці теоретичних знань, програванню ситуацій, дискусій, аналізу занять тощо.

8/ Завдання на педагогічну практику передбачали аналіз теоретичних знань, аудиторний досвід діяльності з діяльністю

• конкретних вчителів, виявлення як власного рівня сформованості педагогічної техніки та педагогічної культури, так і тих вчителів, уроки та позакласні заходи яких відвідувались.

9/ Передбачалось ведення щоденника психолого-педагогічних спостережень в ході занять та педпрактики з метою аналізу та узагальнення як власного досвіду діяльності, так і своїх колег.

Всі заняття курсу "Вступ до вчительської професії" були спрямовані на формування педагогічної культури майбутнього вчителя. Їх результативність була забезпечена використанням різних способів формування педагогічної техніки /включення студентів в різні види тренінгів/, а також повною концентрацією уваги, думок і почуттів на педагогічній діяльності, вираженням позитивного відношення до студентів, схваленням їх діяльності тощо.

Розпочату на I курсі роботу по формуванню педтехніки як компонента педкультури було продовжено на другому і третьому курсах. При вивченні курсу "Педагогіка", особливо розділу "Формування загальної культури учнів", постійно акцентувалась увага на компонентах педагогічної культури вчителя та їх безпосередньому взаємозв'язку і взаємозалежності з формуванням культури учнів. Ввели додатково практичне заняття на тему: "Культура поведінки вчителя і учнів", в ході якого ведучі та експерти з'ясували залежність між культурою поведінки вчителя і культурою поведінки школярів.

На III курсі при вивченні "Методики навчальної і виховної роботи" звертали увагу, встановлювали і аналізували рівень сформованості вмінь педагогічної техніки.

За допомогою анкетування, самооцінок, зрізів контрольних робіт одержали дані про якість знань студентами сутності та компонентів педагогічної культури, способи формування педагогіч-

ної техніки, що знайшло відображення в таблиці I.

Таблиця I

Якість знань студентів

Курс	Одержано відповідей %/					
	Правильних повних		Правильних неповних		Неправильних	
	Експеримент		Експеримент		Експеримент	
	констат.	формуюч.	констат.	формуюч.	констат.	формуюч.
I	-	31,2	21,6	34,7	78,4	34,1
II	29,4	45,7	33,9	39,2	41,2	15,1
III	42,8	48,1	44,4	50,2	12,8	1,7

Якісний аналіз результатів показав, що студенти володіють педагогічною термінологією, теоретично вірно обґрунтовують залежність між рівнем сформованості педагогічної техніки і педагогічної культури та їх впливом на результативність навчально-виховного процесу. Позитивно можна оцінити серйозне ставлення студентів до проблеми, про що свідчить майже повна відсутність неправильних відповідей у третьокурсників після проведеної експериментальної роботи.

Вважаючи, що важливими показниками сформованості педагогічної культури майбутнього вчителя є вміння педагогічної техніки, за допомогою самооцінок, оцінок викладачів і товаришів встановили динаміку уявлень студентів про рівень сформованості вмінь педтехніки. Аналіз результатів показав більш критичний підхід студентів до оцінки рівня сформованості власних вмінь. Різниця у показниках між самооцінками студентів і оцінками викладачів за результатами констатуючого експерименту склала 0,3-0,7 бала, а за результатами формуючого експерименту вже 0,1-0,4 бала. Різниця між самооцінками і оцінками товаришів за результатами

• констатуючого і формуючого експериментів співпадає - 0,1-0,2 бала. Це говорить про те, що самооцінки студентів значно ближче до оцінок товаришів, ніж викладачів. Це природньо, оскільки викладачі більш реально і професійно оцінюють ступінь сформованості вмінь педагогічної техніки майбутніх вчителів.

За результатами констатуючого експерименту 37,3 % студентів відмітили у себе високий рівень сформованості вмінь педтехніки, а за оцінками викладачів таких студентів було 6,7 %, товариші відмітили 18,4 %. Після формуючого експерименту студенти стали більш критично ставитися до себе і своїх колег. Лише 21,1 % студентів вказали, що у них високий рівень сформованості вмінь педтехніки, майже так оцінюють їх і товариші - 20,4 %; викладачі також вважають, що кількість студентів з високим рівнем сформованості вмінь збільшилась до 18,9 %.

До середнього рівня сформованості вмінь педтехніки себе віднесли 59,8 % студентів, їх товариші - 59,4 %, а викладачі - 41,1 % /до експерименту відповідно 40,7 %, 39,1 %, 21,8 %/.

Низький рівень сформованості вмінь педтехніки за самооцінками мають 19,1 % студентів, за оцінками товаришів - 20,2 %, викладачів - 22,2 % студентів /до експерименту відповідно 22,0 %, 42,5 %, 71,5 %/.

Як бачимо, числові показники майже співпадають, що дозволяє говорити про реальну оцінку рівня сформованості вмінь усіма учасниками експерименту. Щоб одержати об'єктивні результати про ефективність експериментальної роботи, були проведені зрізи контрольних робіт, в зміст яких включені практичні завдання для встановлення рівня сформованості вмінь педтехніки. Аналізуючи одержані дані, можна відмітити стрибкоподібну різницю в результатах. Значно збільшилась кількість студентів на серед-

ньому рівні в експериментальних групах /з 14,7 % до 61,2 %/ проти кількості студентів в контрольних групах на цьому ж рівні /з 15,9 % до 38,3 %/. Маємо помітні зрушення і на високому рівні: з 2,1 % до 18,7 % в експериментальних групах, в контрольних - з 2,4 % до 10,4 %. Незначна кількість студентів експериментальних груп має низький рівень сформованості вмінь - 20,1 % /до експерименту - 83,2 %/. В контрольних групах дещо інша картина: таких студентів стало 51,3 %, а було 81,7 %.

Аналіз одержаних результатів свідчить про те, що були правильно визначені способи та умови формування вмінь педагогічної техніки, яка є компонентом педагогічної культури майбутнього вчителя.

Завершуючи дослідження проблеми формування педагогічної культури студентів, встановили динаміку рівнів її сформованості на основі таких показників: ступінь розуміння студентами особливостей педдіяльності та поведінки; стійкість потреби в їх творчому удосконаленні; дієвість способів підвищення своєї педкультури.

Високий рівень характеризується сформованістю і активним функціонуванням усіх компонентів системи і проявом стійкої потреби і прагнення до подальшого їх удосконалення; повними і глибокими психолого-педагогічними знаннями і сформованістю вмінь та навичок /педтехніки обов'язково/ і систематичним, цілеспрямованим використанням їх у своїй діяльності з врахуванням вікових та індивідуальних особливостей учнів, конкретних обставин і ситуацій; творчою реалізацією знань і вмінь у діяльності; проявом яскравої індивідуальності вчителя.

Для середнього рівня притаманний помітний прояв певних компонентів: неповнота знань, недостатня сформованість вмінь

і навичок та несистематичне використання їх у діяльності, але відповідальність, сумлінність та інтенсивність в процесі занять; репродуктивний підхід до вирішення задач; не чітко виявлене прагнення до самовдосконалення.

Особливістю низького рівня є недостатня сформованість або відсутність необхідних компонентів педагогічної культури, а також потреби в їх формуванні та самовдосконаленні.

Проведений експеримент дозволив констатувати велику різницю в результатах. Особливо збільшилась кількість студентів експериментальних груп /на 34,4 %/, у яких сформовано середній рівень педагогічної культури /з 17,9 % до 52,3 %/ за рахунок їх переходу з низького рівня /таких студентів було 78,7 %, а стало 31,3 %/. Хоча за даними експерименту незначна частина студентів /12,1 %/ перейшла з більш низького на високий рівень, ми виділяємо цих студентів тому, що це свідчить про ефективність експериментальної методики, яка дозволила студентам розкрити власні можливості та резерви, позбавитися зайвої напруги і проявити себе яскравіше в процесі практичних занять, продемонструвавши при цьому високий рівень педагогічної культури.

Після проведених лекцій та практичних занять 100 % опитаних студентів відмічають значні зміни у власних якостях та здібностях, розуміють необхідність їх вдосконалення. Переважна більшість майбутніх учителів /79,8 %/ вказують на сформованість умінь "тримати себе в руках", регулювати свої емоції шляхом аутотренінгу, концентрувати на собі увагу аудиторії. 91,6 % студентів розуміють важливість сформованості уваги та уваги для майбутньої професійної діяльності, а тому приділяють увагу їх тренінгу. 71,9 % надають великого значення культурі рухів, а 83,4 % - культурі зовнішнього вигляду, дотримуючись тих вимог і правил, які розгляда-

лися в процесі занять. 64,8 % студентів посилено займаються формуванням культури мови як необхідного компонента не тільки педагогічної техніки, але і всієї діяльності вчителя.

Проведений аналіз проблеми формування педагогічної техніки як компонента педагогічної культури майбутнього вчителя та педагогічний експеримент підтвердили висунуту гіпотезу та дозволили зробити такі висновки.

1. Успішність процесу формування педагогічної культури студентів може бути більш високою, якщо розглядати педагогічну техніку як її обов'язковий компонент, який за певних педагогічно обґрунтованих умов забезпечує формування не просто вмінь, а культури вмінь: культури зовнішнього вигляду, культури мови, культури рухів, емоційної культури та культури спілкування.

2. В процесі експериментального дослідження встановлено, що найбільш ефективними способами формування педагогічної техніки майбутніх учителів є система тренувальних вправ і система завдань /психофізіологічний та педагогічно-рольовий тренінги/.

3. Виявлені певні педагогічні умови, які забезпечують успішність формування педагогічної техніки, а саме: певна організація практичних занять; система певних правил і вимог; фрагментарне або повне самостійне проведення занять студентами з наступним їх самоаналізом; експертна оцінка занять; зв'язок аудиторної роботи з педагогічною практикою.

4. Успіху формування педагогічної техніки сприяло також постійне акцентування уваги на необхідності й важливості педтехніки для майбутньої професійної діяльності, установка на запам'ятовування теоретичних положень, постійне схвалення та контроль діяльності студентів.

Формування окремих компонентів педагогічної культури не мо-

же відбуватися ізольовано і обов'язково призводить до удосконалення одного іншим. Дослідження взаємозв'язку і взаємозалежності між компонентами педагогічної культури має бути предметом подальшого дослідження.

Основні положення дисертації відображені в таких публікаціях:

1. Педагогическое наследие В.А.Сухомлинского - источник формирования профессионального мастерства учителя // Тезисы докладов и выступлений на Всесоюзной науч.-практ. конфер. "Пути совершенствования психолого-педагогической подготовки учителя в свете основных направлений реформы общеобразовательной школы". - Полтава, 1985. - С. 61-62.

2. Роль і місце педагогічної техніки у професійній підготовці вчителя // Психолого-педагогічні основи формування творчої особистості педагога оновленої національної школи. - Умань, 1992. - С. 98-100.

3. До питання про структуру педагогічної техніки // Тези доповідей та повідомлень наук.-практ. міжвуз. конфер. "Формування професіоналізму майбутніх педагогів в умовах педагогічного вузу". - Кривий Ріг, 1992. - С. 108-109 /у співавт./.

4. Особистісно-діяльнісний підхід у визначенні змісту психолого-педагогічної підготовки учителя // Матеріали наук.-практ. конфер. "Психолого-педагогічна освіта в Україні". - Харків, 1994. - С. 8-11 /у співавт./.

5. Формування педагогічної спрямованості майбутнього учителя у роботі куратора групи // Матеріали наук.-практ. конфер. "Психолого-педагогічна підготовка учителя у педагогічних вузах". - Харків, 1994. - С. 129-131 /у співавт./.

6. З досвіду професійно-педагогічної підготовки учителів

// Матеріали наук.-практ.конфер. "Психолого-педагогічна підготовка учителя у педагогічних вузах". - Харків, 1994. - С. 179-181 /у співавт./.

7. Формирование педагогической техники как компонента педагогической культуры будущего учителя: Метод. реком. для студентов и преподавателей вуза. - Харьков, 1995. - 48 с. /у співавт./.

АННОТАЦИЯ

Омельченко С.Д. Формирование педагогической техники как компонента педагогической культуры будущего учителя. Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.01 - теория и история педагогики. Харьковский государственный педагогический университет им. Г.С.Сковороды, Харьков, 1995.

Исследуется проблема формирования педагогической техники как компонента педагогической культуры студентов. Раскрыты их сущность и структура. Теоретически обоснованы и экспериментально проверены способы и условия формирования педагогической техники.

Omelchenko S.D. Formation of teaching techniques as a component of pedagogical culture of a future teacher.

Thesis presented for the degree of candidate of pedagogics, speciality 13.00.01 - theory and history of pedagogics. Kharkiv State Pedagogical University named after G.S.Skovoroda. Kharkiv, 1995.

The problem of forming teaching techniques as a component of students pedagogical culture is considered. Their essence and structure are revealed. Ways and conditions of forming teaching techniques are theoretically grounded and experimentally tested.

Ключові слова: педагогічна культура, педагогічна техніка, психофізіологічний та педагогічно-рольовий тренінги.

Омельченко

Підп. до друку 04.09.95. Формат 60x84 1/16. Папір друк. № 2
Друк офсетний. Умовн.друк.арк. 1,0. Облік.-вид.арк. 1,0.
Тираж 100 прим. Зам. № 1283.

АТ Поліграфічна фірма "Прінтал"
310093, Харків, вул.Свердлова, 115,

44 2852

44 3852

AB 33.035